

Біленко Т. Г.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»***Катиш Т. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу інтернаціональної лексики в контексті лінгвістичних досліджень, що охоплюють як історичні аспекти, так і сучасні тенденції розвитку міжмовних контактів. Було розглянуто різні визначення поняття інтернаціоналізму, проаналізовано різноманітні підходи до дефініювання означеного терміна. Простежено етапи становлення поняття інтернаціоналізму, починаючи з робіт А. Мейє, який ще на початку XX століття окреслив явище історичних шарів спільної лексики в різних мовах. Зосереджено увагу на типологізації інтернаціоналізмів у працях Е. Вюстера та інших лінгвістів, а також на визначенні критеріїв інтернаціональності, запропонованих українськими та зарубіжними мовознавцями. Особливу увагу приділено науковій концепції В. Акуленка, який сформулював визначення поняття інтернаціоналізму. Мовознавець підкреслював внутрішню єдність інтернаціонального та національного компонентів мови, доводячи це на матеріалі щонайменше трьох неспоріднених мов. Розглянуто критерії відмінності інтернаціональних слів від національних запозичень, запропоновані в монографії А. Д'якова, Т. Кияка, З. Куделько, та визначено місце інтернаціональних елементів серед запозичень. Проаналізовано погляди Т. Кияка на інтернаціоналізми, зокрема міжнаціональний характер їх уживання та однаковість значення як мінімум у трьох неспоріднених мовах. Розкрито роль інтернаціональної лексики в терміносистемах на прикладі праць І. Ярошевич, Г. Чорновол, О. Ковальчук, які аналізують функціонування інтернаціоналізмів у професійній та науковій мові. Проаналізовано відмінність інтернаціоналізмів від звичайних запозичень. Виявлено спільні риси у визначеннях поняття інтернаціоналізму: інтернаціоналізми походять з одного етимологічного джерела; інтернаціоналізми характеризуються схожістю форми та значення; інтернаціоналізми функціонують у кількох неспоріднених мовах.

Ключові слова: інтернаціоналізм, запозичення, термінологія, терміносистема, неспоріднені мови, мовні контакти.

Постановка проблеми. Суспільство та мова – це поняття, які не можуть існувати ізольовано, вони перебувають у тісній взаємодії. Усі мови зазнають впливу інших мов, адже немає мов, які б розвивалися в повній ізоляції одна від одної. У сучасному світі постійно відбувається поповнення словникового складу мов за рахунок іншомовної лексики, зокрема й інтернаціональної. Ця тенденція особливо яскраво виявляється в галузі термінології. Термінологи багатьох країн світу намага-

ються широко використовувати інтернаціональні елементи як самостійні лексичні одиниці, так і поєднуючи інтернаціональні елементи з національними для полегшення міжнародного спілкування. Початок XXI століття характеризується тенденцією до інтернаціоналізації термінологічної лексики української мови, що пов'язано з міжмовними чинниками, які сприяють розвитку мовних контактів. Цим зумовлюється актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інтернаціональної лексики широко висвітлюються в дослідженнях лінгвістів, таких як: В. Акуленко, І. Білодід, Е. Вюстер, А. Д'яков, Е. Есенова, Т. Кияк, З. Куделько, І. Кочан, А. Мейє, Ф. Нікітіна, Т. Панько, В. Прима, Т. Секунда, Е. Скороходько та інших. Їхні роботи формують комплексну картину процесу адаптації інтернаціоналізмів у сучасній українській мові, демонструючи як позитивні, так і негативні наслідки цього явища. За останні десятиліття інтерес лінгвістів до мовної інтернаціоналізації значною мірою визначається зростанням досліджень у сфері мовних контактів, велику роль при цьому відіграють міжнаціональні відносини.

Метою статті є проаналізувати різні підходи до визначення поняття інтернаціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Термін «інтернаціоналізм» має латинське походження: *inter* має значення «між», а *natio* перекладається як «народ», «нація» [1, с. 234]. Термін був уведений в обіг у 1780 році філософом Джеремі Бентамом у його роботі «Вступ до принципів моралі та законодавства» для опису міжнародного права (англ. *international law*) [2]. Він використовував це поняття для позначення явищ, що виходять за межі окремих національних структур і мають загальнолюдський або наднаціональний характер.

Особливої популярності термін набув у кінці XIX століття та був поширений у XX столітті. Інтернаціоналізми набувають поширення завдяки зростанню мовних контактів між народами в сучасному інформаційному світі, особливо в галузях, які стрімко розвиваються, зокрема ІТ-сфера, економіка тощо. У Словнику української мови інтернаціоналізми розглядаються як один із різновидів запозиченої лексики. Інтернаціоналізми – слова іншомовного походження, які вживаються в багатьох неспоріднених мовах, зберігаючи спільність значення і близькість фонетико-морфологічної будови. Інтернаціоналізми входять до лексичного складу мови разом з новими поняттями чи реаліями; здебільшого не мають відповідників у національних мовах. І становлять термінологію з різних

галузей політики, міжнародного життя, науки, техніки, культури, мистецтва [3, с. 1668].

У XX столітті термін почав активно застосовуватися в мовознавстві. На початку цього століття інтернаціоналізми розглядали переважно як європейське явище та як окремий випадок лексичних запозичень. Вони слугували засобом комунікації між народами, що активно співпрацювали в сферах науки, техніки, культури та економіки [4, с. 17].

Мовознавець А. Мейє на початку XX століття досліджував явище інтернаціональної лексики, хоча й не використовував цей термін, а говорив про історичні шари міжнародної лексики. Він висловив думку про існування подібних явищ у різних мовах світу [5, с. 59]. У 1930-х роках Е. Вюстер обґрунтував різні типи інтернаціоналізмів, підкреслюючи, що такі слова мають подібне звучання, тотожні або близькі за значенням та формою [6].

Наукове визначення поняття лексичного інтернаціоналізму намагався дати І. Білодід, стверджуючи, що інтернаціоналізмами в мовознавстві слід називати особливо важливі форми лексичної спільності, які є міжмовною синхронічною категорією, котра має прояв лише при зіткненні або зіставленні мов [7, с. 13].

Інтернаціоналізми та запозичення мають подібні риси, оскільки передбачають використання слів або висловів з інших мов. Однак інтернаціоналізми тісно пов'язані з певними сферами, такими як наука, техніка, медицина або міжнародні відносини. Вони вживаються в багатьох мовах, але без суттєвих змін.

Загалом, інтернаціоналізми розглядають як слова або вислови, спільні для багатьох мов, які мають подібну форму та значення. Вони виникають унаслідок запозичень, що відображають соціально-економічні, культурні та наукові контакти між народами. Таке трактування поняття інтернаціоналізму відображено в роботах «Питання інтернаціоналізації словникового складу мови», «Співвідношення національного та інтернаціонального у мові» В. Акуленка. Науковець зазначав, що інтернаціоналізми – це слова, які існують у багатьох мовах світу, мають подібні морфеми, лексеми та фраземи, що регулярно ототожнюються в мовах, зберігаючи близьке або тотожне значення та подібну форму [8, с. 12]. Кількість мов автор не визначав, хоч і зауважував, що до інтернаціональності не варто відносити явища, властиві лише близькоспорідненим мовам, пояснюючи це категорією інтернаціонального. Його суть виявляється саме в зіставленні та порівнянні таких реалізацій, які не існують поза межами національного і не можуть протиставлятися національному як щось зовнішнє, позанаціональне [9, с. 4]. Професор В. Акуленко у своїх наукових працях переконливо доводить на матеріалі щонайменше трьох неспоріднених європейських мов, що процес інтернаціоналізації лексики не суперечить національному елементу, а навпаки – органічно в ньому реалізується [8, с. 42].

У галузі термінології інтернаціоналізація словникового складу мови особливо помітна, адже сама наука дедалі більше інтернаціоналізується, і цей процес відбувається невпинно [10, с. 201]. Відомі термінологи А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько в монографії «Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти» висловлюють думку, що питання про інтернаціональне та національне в термінотворчому процесі пов'язане насамперед з проблемою встановлення критеріїв,

які визначають поняття інтернаціонального та відрізняють інтернаціональні слова від звичайних національних запозичень [11, с. 115]. Розглядаючи схожість форм інтернаціональних слів, лінгвісти звертають увагу не тільки на звучання чи написання, але й на вмотивованість, чи «внутрішню форму» цих одиниць. При цьому роль можуть відігравати всі три принципово можливі типи вмотивованості: 1. Фонетична, тобто прямий зв'язок звучання зі значенням; 2. Морфологічна, тобто словотворча структура складних і похідних слів; 3. Семантична, тобто синхронічно відчувана переносність значення в межах семантичної структури багатозначного слова [11, с. 115].

Е. Скороходько зауважує, що не всі запозичені слова виявляються інтернаціональними, хоча часто такі слова приймають за інтернаціоналізми. З іншого боку, у науковій термінології наявні терміни, утворені шляхом запозичення не самого слова, а лише його змістової структури [12, с. 62].

Чітких критеріїв визначення поняття інтернаціоналізму, на жаль, немає, і тому різні науковці тлумачать це поняття по-різному. На думку Т. Кияка, інтернаціоналізми мають міжнаціональний характер вживання, однакові за значенням та аналогічні за вимовою як мінімум у трьох неспоріднених мовах [13, с. 144–145].

Інтернаціоналізми не можна відносити до слів рідної мови, оскільки в такому випадку ми заперечуємо їхню головну особливість – інтернаціональний характер їхнього значення, їхнього функціонування. Не можна також зараховувати їх повністю до запозичень, оскільки існує чимало прикладів слів рідної мови, що стали інтернаціоналізмами. Отже, інтернаціоналізми можна розглядати як окремий пласт лексики, що здебільшого має характер запозичень, але виходить за їхні «межі» [13, с. 144–145].

Ф. Нікітіна вважає, що необхідно впорядкувати й систематизувати інтернаціональні елементи в українській мові, а не прибирати їх з ужитку. При цьому слід дотримуватися одноманітності при передаванні терміноелементів класичного походження [14, с. 48]. І. Кочан наголошує на тому, що процес інтернаціоналізації термінології, хоч і є об'єктивним та прогресивним, все ж має «негативні властивості, які ведуть до денаціоналізації терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів» [15, с. 16].

Однією з ключових робіт у дослідженні інтернаціональної лексики є монографія І. Ярошевич *«Українська морфологічна термінологія XX – початку XXI ст.: становлення, розвиток, функціонування»*, у якій мовознавиця детально розглянула процеси формування та розвитку української морфологічної термінології, зокрема вплив інтернаціоналізмів. Ця праця є вагомим внеском у вивчення мовних запозичень та їхньої реалізації в національній терміносистемі. І. Ярошевич визначає інтернаціоналізми як слова, що переважно функціонують у термінологічних системах багатьох мов світу, та відіграють ключову роль у різних мовах. Це дозволяє науковцям ефективно обмінюватися знаннями та досягненнями [16].

Оскільки немає єдиного тлумачення терміна «інтернаціоналізм», Л. Фенюк визначає спільні риси для відокремлення інтернаціоналізмів від запозичень. Так, інтернаціоналізми:

1) мають спільну морфемну, синтаксичну конструкцію і спільне чи близьке значення; 2) наявні в багатьох мовах – як близькоспоріднених, так і далекоспоріднених; 3) не мають ані географічних, ані мовних кордонів, є словами, які зрозумілі на всіх континентах; 4) характеризуються омологічністю – міжмовна схожість одночасно в плані змісту та вираження [17, с. 2].

Вивченням інтернаціональних термінів у спеціалізованих галузях займається Г. Чорновол. У статті «**Функціональні особливості інтернаціональних термінів у системі економічної термінології**» дослідниця аналізує специфічні особливості використання інтернаціональної лексики в економічній термінології, приділяючи увагу зіставленню таких лексем у неблизькоспоріднених мовах. Г. Чорновол розглядає процес інтегрування інтернаціональної лексики в національну мову як складний та тривалий процес, у результаті якого відбувається пристосування нової одиниці до фонетичних, орфографічних, морфологічних, лексичних, синтаксичних законів розвитку мови-реципієнта [18].

У контексті порівняльного аналізу варто відзначити дослідження, присвячені інтернаціональній епонімічній лексиці в українській та англійській мовах. У статті «Інтернаціоналізми як компоненти запозиченої епонімічної лексики в сучасній українській та англійській мовах» О. Ковальчук акцентує увагу на джерелах запозичень, на структурних та семантико-мотиваційних особливостях таких одиниць, що дозволяє глибше зрозуміти процеси взаємодії мов. Науковиця аналізує процес запозичення іншомовних елементів, що свідчить про активний розвиток міжнародного спілкування та прагнення народів до самобутності. Вона порушує питання співвідношення інтернаціонального та національного в процесі формування номінативних одиниць, підкреслюючи, що значне зростання запозиченої та інтернаціональної лексики в національних мовах пояснюється формуванням глобального інформаційного простору та суспільними процесами, орієнтованими на світову інтеграцію [19].

Е. Есенова в статті «Запозичена та інтернаціональна лексика: теоретичні аспекти проблеми» розкриває взаємодію запозиченої та інтернаціональної лексики, подає різні визначення цих термінів, розглядає спільні риси та відмінності між ними; у статті «Інтернаціональна лексика в еру глобалізаційних процесів та інформатизації суспільства» обґрунтовує чинники зростання актуальності інтернаціональної лексики в міжкультурній комунікації в еру глобалізації й інформатизації [20].

Висновки. Отже, проаналізувавши різні підходи до визначення поняття інтернаціоналізму, можна зробити такі висновки.

1. Сучасні дослідження мовознавців підтверджують, що інтернаціональна лексика є невід'ємною частиною мовного розвитку та виконує важливу функцію в лінгвістичній системі. Їхні дослідження сприяють глибшому усвідомленню ролі інтернаціоналізмів у розвитку української мови та її взаємодії з іншими мовами, що є важливим у контексті глобалізаційних процесів та міжкультурної комунікації.

2. Відмінність інтернаціоналізмів від запозичень полягає насамперед у тому, що вони виражають поняття міжнародного значення і мають розмаїту сферу поширення. Дуже важливу

роль при визначенні інтернаціоналізмів відіграє і ступінь поширення того чи іншого слова, його інтернаціональний характер.

3. Незважаючи на наявність різних визначень поняття інтернаціоналізму в лінгвістиці, усі мовознавці погоджуються з думкою про те, що інтернаціоналізми походять з одного етимологічного джерела; інтернаціоналізми характеризуються схожістю форми та значення; інтернаціоналізми функціонують у кількох, як правило, неспоріднених мовах.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі специфічних особливостей використання інтернаціональної лексики в технічній термінології української мови.

Література:

1. Словник іншомовних слів. URL : <https://126.slovaronline.com/> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Oxford Living Dictionaries Online. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 12.03.2025).
3. Словник української мови в 20 томах. URL: <https://1668.slovaronline.com/> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології. *Вісник Інституту Української Наукової Мови*. 1930. Вип. 2. С. 15–19.
5. Meillet A. Introduction à la classification des Langues . *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris, 1936 T.2. S. 59.
6. Wüster E. Die internationale Normung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. Berlin, 1931. 507 s.
7. Білодід І.К. Інтернаціональні елементи в лексиці та термінології. Харків : Вища школа, 1980. 208 с.
8. Акуленко В.В. Питання інтернаціоналізації словникового складу мови. Харків : Видавництво ХДУ, 1972. 214 с.
9. Акуленко В.В. Співвідношення національного та інтернаціонального у мові. *Мовознавство*. 1976. № 1. С. 3–12.
10. Смушинська І.В. Інтернаціоналізми та «хибні друзі» як проблема перекладу. *Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2010. С. 201–205.
11. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
12. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті: До створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу. Київ : Вища школа, 2006. 99 с.
13. Кияк Т.Р. Науково-технічний переклад (теоретичні та практичні аспекти). *Іноземна філологія*. 1992. Вип. 104. С. 141–150.
14. Нікітіна Ф.О. Засоби структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології. *Мовознавство*. № 4–5. 1996. С. 47–49.
15. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.
16. Ярошевич І.А. Українська морфологічна термінологія XX – початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 22 с.
17. Фенюк Л.Д. Інтернаціоналізми та інтерлексеми : різні підходи до визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. №25. С. 152–154.
18. Чорновол Г.В. Функціональні особливості інтернаціональних термінів у системі економічної термінології. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3(2). С. 258–264.
19. Ковальчук О.П. Інтернаціоналізми як компоненти запозиченої епонімічної лексики в сучасній українській та англійській мовах. *Закарпатські філологічні студії : науковий журнал / голов. ред. І. М. Зимомря*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. Вип. 9. С. 88–91.

20. Есенова Е.Й. Запозичена та інтернаціональна лексика: теоретичні аспекти проблеми. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. Вип. 12. С. 77–80.

Bilenko T., Katysh T. On the problem of defining internationalism

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of international vocabulary within the context of linguistic research, encompassing both historical aspects and current trends in the development of interlingual contacts. Various definitions of the term internationalism are examined, and different approaches to its interpretation are analyzed. The stages in the development of the concept internationalism are traced, beginning with the works of A. Meillet, who, as early as the beginning of the 20th century outlined the phenomenon of historical layers for shared vocabulary in different languages. The article focuses on the typology of internationalisms presented in the works of E. Wüster and other linguists, as well as on the criteria of internationality proposed by both Ukrainian and foreign scholars. Particular attention is paid to the scientific concept developed by V. Akulenko, who defined

the term internationalism. The linguist emphasized the internal unity of the international and national components in language supporting this idea with evidence from at least three unrelated languages. The article also examines the criteria to distinguish international words from national borrowings, as proposed in the monograph by A. Diakov, T. Kyiak and Z. Kudelko, and defines the place of international elements within the broader category of borrowings. T. Kyiak's views on internationalisms are analyzed, particularly the supranational nature of their usage and the consistency of meaning in at least three unrelated languages. The role of international vocabulary in terminological systems is illustrated through the works of I. Yaroshevych, H. Chornovol and O. Kovalchuk, who study the functioning of internationalisms in professional and scientific discourse. The article also highlights the distinction between internationalisms and ordinary borrowings. The main common features identified in definitions of internationalism include: a shared etymological origin; similarity in form and meaning; and functioning across several unrelated languages.

Key words: internationalism, borrowing, terminology, terminological system, unrelated languages, language contact.